

(Sosiologisk Tidsskrift 1/1997)

Ideologiske maktforhold i informasjonssamfunnet

**Til debatten om klasseteorier:
Informasjonssamfunnet som sosiologisk utfordring**

Av Sigurd Skirbekk og Per Bakke

Artikkelen imøtegår den vanlige oppfatningen at vi går mot et samfunn uten sosial lagdeling etter hvert som industrisamfunnets klasseinndeling blir mindre tydelig og betydningsfull. Informasjonssamfunnet disponerer for nye former for lagdeling, etter kriterier for kunnskap og påvirkningsmakt. Det innføres et begrepsverk, basert på motsetninger av første, annen og tredje orden, for å diagnostisere ulike typer av sosiale motsetninger og konkurranseforhold. Tre ulike, men sjølfsterkende, livsformer kan disponere for ulik bruk av informasjonstilgang og dermed for nye sosiale skiller. Industrisamfunnets ideologier, fokusert på økonomiske forhold, kan være lite adekvate til å forstå makt og motsetninger i et framtidig

informasjonssamfunn.

(An English summary by the end of the article)

En sosiologisk utfordring

Sett i et historisk perspektiv er vi i våre dager på vei ut av "industrisamfunnet" og inn i "informasjonssamfunnet". Mange vil være enige i en slik generell påstand. En videre diskusjon av hva dette innebærer, er avhengig av fokusering og av hva vi legger i begrepene. Det er likevel ikke opplagt at begrepene bør presiseres alt for mye i den fase vi er i. Vi beveger oss inn i en samfunnsform som ennå ikke har tatt endelig form. En alt for presisert tilnærming kan tildekke mer enn den avdekker.

Hvis vi vil fokusere på problemstillinger knyttet til klassedannelse og lagdeling, er det klart at dette representerer sosiologiske utfordringer. Sosiologer skal finne fram til samfunnsrelevante begreper og modeller, blant annet når det gjelder forholdet mellom makt og rasjonalitet. Sosial klasse er et begrep som kunne si noe om viktige maktforhold i industrisamfunnet. Spørsmålet er likevel om det velkjente begreps-apparatet knyttet til klasse er like velegnet for å si noe om makt i informasjons-samfunnet. Til tross for arbeidene til sosiologer som Daniel Bell og Pierre Bourdieu. 1) har vi foreløpig ikke kommet særlig langt i å utvikle et begrepsapparat og teorier for det nye samfunnet.

I sosiologifaget burde det ikke være kontroversielt å påstå at lagdeling og klasseskiller gir et inntak til å forstå makt- og prestisjehierarkier. Vi bør også være åpne for at kriteriene for lagdeling kan ha endret seg. 2) Det kan tenkes at ellers interessante, marxistisk inspirerte, forskere som Jon Roemer og Erik Olin Wright uvilkårlig sperrer for vår erkjennelse når de holder fast ved begrepet utbytting som grunnleggende i forståelsen av klasseskiller - ikke fordi det ikke foregår utbytting i dagens samfunn, men fordi det også kan tenkes andre viktige grunnlag for sosiale skiller som vi lett overser hvis vi baserer analysen ensidig på et slikt begrep. 3) Hvis noen har mye og andre har lite kunnskap, f.eks. på grunn av svakheter i skolesystemet, eller hvis noen lever i en kultur som er relativt motstandsdyktig mot kjøpepress, mens andre er utpregete ofre for forbrukersamfunnet - er også det kilde til sosial ulikhet, men dette er ulikheter som neppe faller inn under et begrep som "utbytting", uansett hvor langt vi strekker begrepet. Dette kan tilsi at vi viser skepsis mot en overføring av et begrep som utbytting, men at vi er åpne for begreper som ressurser og makt. Det kan tenkes klassesamfunn, eller i det minste lagdelte samfunn, uten at det foregår utbytting, men ikke uten at det foreligger en ujevn fordeling av en eller annen ressurs - og neppe uten en ujevn fordeling av makt.

Marx har utvilsomt betydd mye for sosiologers forståelse av klassesamfunnet, men det er heller ikke tvil om at Marx' teoretisk byggverk var utviklet under inntrykk av motsetningsforhold i tidlige industrisamfunn. Det er fare for at folk som vil være tro mot marxismen, etter hvert ender opp med ad hoc-hypoteser for å forklare forhold som Marx teorier ikke er utviklet for. På den andre siden kan det også være en tendens til at liberale og sosialdemokratiske forskere, som ser mindre av de gamle former for klasseskiller, litt for lett slår seg til ro med at klassesamfunnet "er på hell".4)

Det er mulig at de viktigste sosial skillene som disponerer for ulik makt i det samfunnet som vi er på vei inn i, ikke først og fremst vil være basert på eiendom og fravær av eiendom til produksjonsmidler, slik Marx tenkte seg det, kanskje ikke en gang på høy eller lav lønn, som Weber la vekt på.

I både faglig og politisk debatt blir det ofte forutsatt at den teknisk-økonomiske utvikling vil føre til en nedbygging av tradisjonell klassestruktur, spesielt der dette blir kombinert med tiltak for sosial utjamning. Når det likevel til stadighet dukker opp eksempler på systematiske sosiale forskjeller, blir dette tolket som uttrykk for at vi "ennå ikke" har klart å overvinne de tradisjonelle klasseinndelingene, eventuelt at vi står overfor "tilbakefall". Mye kan tale for at de som tolker sosiale forskjeller på denne måten, opererer med et begrepssett som er for enkelt til å forstå dynamikken bak forskjellige former for ulikhet.

Hvis vi mangler begreper og modeller for å oppdage nye skiller når de gamle forsvinner, eller hvis vi heller ikke er spesielt motivert for å se grunnleggende ulikheter i det bestående samfunnet, kan det være fristende å slutte at sosiale ulikheter ikke fins. Mange samtidige forskere vil fokusere på "svake grupper", som "vi har gjort for lite for", heller enn å kartlegge hvordan samfunnet skaper grunnleggende ulikheter.

En kort historikk

Dersom vi gjør et grovt overslag over den sosiale utvikling i vår del av verden i løpet av de siste to hundre år, vil vi kunne finne store forskjeller både i maktforhold og når det gjelder vurderingsgrunnlaget for sosial anseelse og innflytelse.

Det norske samfunnet på 1700-tallet var basert på primærnæringer. Det bar preg av å være et standssamfunn. De fleste forble i det sosiale sjikt hvor de var født. Det var trolig utviklet et nokså klart og allment akseptert vurderingsgrunnlag for sosial anseelse.

Det var en del av modernitetsprosjektet fra opplysningstiden, den franske politiske revolusjon og den engelske økonomiske revolusjon, å erstatte standssamfunnet med et samfunn der borgerne var formelt frie og likestilte. Standssamfunnet ble etterhvert avvirket. Det var ikke så naturgitt som noen hadde hevdet. Men avviklingen av det førte heller ikke til sosial likhet, slik deler av det liberale borgerskap hadde forventet. Det standsbaserte jordbrukssamfunnet ble etterfulgt av det klassesdelte industrisamfunnet.

Den nye samfunnsformen var i prinsippet basert på ideene om borgernes formelle frihet til å velge yrker; og til å gjøre karriere uavhengig av hvilken klasse de var født inn i. Systemets talsmenn la mindre vekt på at varierende ressursgrunnlag ga forskjellige sosiale kategorier ulike muligheter. De som eide produksjonsmidler og leide arbeidskraft, fikk langt større mulighet til å bestemme over samfunns-utviklingen enn de som konkurrerte om å få lønnet arbeid på et arbeidsmarked.

Kapitalistenes kunne ha interesser av å få gjennomslag for en formal liberal frihetsfortolkning, og for å se den som grunnlaget for samfunnets felles ideologi. For å kunne endre maktforholdene var det blant annet nødvendig å gjennomskue og overskride denne ideologien. Ut fra marxistisk teori skulle proletariatet overta etter kapitalistene, og etter en tid innføre et klasseløst samfunn.

I vår del av verden har vi langt på vei sett en avvikling av den klassiske kapitalisme - om enn på en annen måte enn den Marx hadde forutsagt. Politisk representasjon og beskatning har virket i denne retning. Det gamle klassesamfunnets tenkesett er blitt motarbeidet i skole og kulturliv. De viktigste grunnene til at det gamle klassesamfunnet kan ha vært på hell har kanskje vært nedbyggingen av industrien - og av de maktstrukturene som industrisamfunnet ga opphav til. Mange manuelle arbeidsoppgaver er blitt erstattet av maskiner. Samtidig har produksjonen økt slik at det er blitt mer rikdom å dele på. Velferdsordninger har fjernet den synlige materielle

elendighet.

Ulike typer av motsetninger

Den første oppgaven for sosiologer kunne være å skille klassemotsetninger fra andre motsetninger i samfunnet. Debatten om dette har dels vært dominert av marxister, som har sett klassemotsetninger overalt, og dels av liberalere som har hatt en tendens til å bagatellisere de sosiale skillene eller forklare dem som aggregering av individuelle forskjeller. Det kan derfor være nødvendig med en viss opprydding i hva som er klassemotsetninger og hva som er andre typer motsetninger.

Å skille individuelle motsetninger fra gruppemotsetninger, er kanskje ikke så vanskelig. Det skulle også være rimelig å skille klasse/lagdeling fra skiller som bygger på biologisk ulikhet (alder, rase, kjønn og seksuell legning). Naturligvis kan biologiske ulikheter blande seg med klasseskiller, men det er en problematikk vi ikke skal drøfte her. Verre er det imidlertid å se hva som er klassemotsetninger og hva som er noe annet når ulike sosial grupper innenfor samme samfunn står mot hverandre.

Vi vil hevde at det er særlig viktig å skille mellom motsetninger som går på samfunnstyper og motsetninger mellom klasser og sjikt innenfor samfunnstypene. Med samfunnstyper tenker vi på f.eks. jordbrukssamfunn, industrisamfunn, informasjonssamfunn og eventuelt på servicesamfunnet som en variant på veien mellom de to sistnevnte. 5)

Motsetninger mellom samfunnstyper er ofte vanskelige å forstå mens man står midt oppe i dem. Det er ikke lett å erkjenne at noen interesser kan representere en ny type samfunn, mens andre representerer det gamle, og det blir ikke lettere av at vi ikke alltid er sikre på hvilken retning utviklingen går - og dermed på hva som er det nye. Ikke desto mindre kan vi hevde at de siste 150 år i vårt lands historie har vært preget av betydelige motsetninger mellom det gamle jordbrukssamfunnet og industrisamfunnet. De siste tredeve åra har vi i tillegg fått motsetninger mellom det etterhvert gammelmodige industrisamfunnet og det nye informasjonssamfunnet. Et eksempel kan være kampen mellom de som vil ha disiplinert underordning i bedrifter og institusjoner - og på den andre siden de som vil slippe til ytringsfrihet, initiativ og medbestemmelse.

I industrisamfunnets epoke hadde mange en tendens til å fokusere på kamp mellom klassene og overse at den særegne industrikulturen med sin noe konforme disiplin ofte preget begge parter, arbeiderklassen så vel som borgerskapet. Denne kulturen ble møtt med en kanskje uoverveid motstand av det uferdige informasjonssamfunnets ungdommelige representanter i 60- og 70-åra.

I tillegg til kamp mellom lag/klasser og kamp mellom samfunnstyper kommer ulike former for kamp og konkurranse mellom grupper på mer individuell basis. Det er naturligvis i de fleste tilfeller verken kamp mellom samfunnstyper eller klassekamp når bedrifter konkurrerer til noen av dem må gi opp. Vi må med andre ord også ha med en tredje kategori av motsetninge

Et begrepsapparat for å tolke ulike typer sosiale motsetninger

Det kan være nyttig å utvikle et begrepssett til å bringe orden i de ulike former for sosiale motsetninger som vi potensielt kan stå overfor. Vi kan snakke om motsetninger av første, annen og tredje orden.

Motsetninger av første orden blir: Spenninger mellom samfunn preget av primærnæringer (jordbrukssamfunnet), av sekundærnæringer (industrisamfunn), av tertiærnæringer (servicesamfunn/overgangssamfunn) og kvartærnæringer (kunnskapssamfunn). Dertil hører spenninger mellom representanter for ulike samfunnstyper innenfor ett og samme samfunn. Hva slags samfunnstype som på et gitt tidspunkt dominerer, vil gi en ramme for andre typer av spenninger. Motsetninger av første orden kan også arte seg som spenninger mellom i-land og u-land, konkretisert omkring industriens omforming av jordbrukssamfunn, eller som motsetninger mellom miljøforkjempere og tilhengere av industrisamfunnets vekstfilosofi.

Motsetninger av annen orden blir: Motsetninger mellom embetsmenn og bønder, mellom industriere og industriarbeidere eller mellom management og utøver i tjenesteyrker. Det er dette vi oftest tenker på når vi snakker om lag- og klasseforskjeller. Det er grunn til å vente at vi også vil finne motsetninger av annen orden i et kunnskapssamfunn - f.eks. mellom forskere og en del formidlere. Motsetninger mellom universitetsfolk og mediafolk har ofte dimensjoner som gjør motsetningene til noe mer enn en yrkesrelatert interessekonflikt. 6)

Konkurransforholdene mellom grupper med samme bakgrunn og på de samme markeder - motsetninger innenfor klassene - kan vi kalle motsetninger av tredje orden.

Skjematisk oppsatt kan vi få følgende begrepsverk:

Enheter som står i motsetning til hverandre nivå av motsetningr

Motsetninger av 1. orden mellom:

Representanter for samfunn dominert av primærnæringer

Representanter for samfunn dominert av sekundærnæringer

Representanter for samfunn dominert av tertiærnæringer

Representanter for samfunn dominert av kvartærnæringer

Motsetning av 2. orden mellom til eksempel:

Adel - bønder - jordløse

Kapitaleiere - småborgere - arbeidere

Byråkrati - management - klienter

Forskere - formidlere - informasjonsmottakere

Motsetninger av 3. orden mellom til eksempel:

Innbyrdes konkurranse mellom bønder eller jordløse

Innbyrdes konkurranse mellom industribedrifter eller industriarbeidere

Innbyrdes konkurranse mellom servicebedrifter

Innbyrdes konkurranse mellom fag og medier

Skjemaet gjør det mulig å distansere seg fra fortolkninger som bare forholder seg til sosiale motsetninger av annen orden. De som bare ser på motsetninger mellom lønnsarbeidere og kapitaleiere, eller mellom bønder og føydaladel, når de skal analysere klasseforskjeller/lagdelling, kan komme til å forveksle endringer i maktforhold av første og av annen orden i forklaringer av samfunnsendringer.

En nedbygging av tidsbestemte klasseforskjeller av annen orden overtolkes av og til som en generell overgang til et likhetssamfunn uten motsetninger. Flere feilslåtte forutsigelser på et slikt grunnlag er antakelig en av årsakene til at mange har falt for ideer om framtidssamfunnets prinsipielle uforutsigelighet.

Informasjonssamfunnet kan legge grunnlaget for nye motsetninger

Ut fra den foreliggende oppstillingen må endringer i næringsstruktur bli et viktig grunnlag for å si noe om typiske former for lagdeling i samfunnet. Hvis vi setter opp en oversikt over endringer i sysselsettingen i Norge i siste halvdel av dette århundre, får vi et bilde av dramatiske endringer. Det er ikke bare andelen av folk i forskjellige næringer som skifter, en summering av de sysselsatte i ulike hovedsektorer viser også tydelige tendenser.

På grunnlag av statistikkene "Sysselsatte etter næring" for ulike år, 7) kan vi regne ut hvor stor andel av de sysselsatte som arbeider med varer, hvor stor andel som driver servicearbeid og hvor stor andel som arbeider med informasjon. Ser vi på andelen sysselsatte i varesektoren (primærnæringene, de industrirelaterte næringer og handel), kommer vi fram til en tilbakegang fra vel 75 prosent i 1959 til under 49 prosent i 1992. De typisk tjenesteytende næringer (helsetjenester, hoteller og restauranter, rengjøring m.m) øker i samme perioden, fra rundt 8 prosent og til vel 16 prosent først på 1990-tallet. Den største økningen kommer likevel i informasjonsnæringene (undervisning, forskning, offentlig administrasjon, post- og tele-tjenester, forretningsmessig- og kulturell tjenesteyting), fra vel 13 prosent i 1959 til vel 32 prosent i 1992. 8) Noen av disse kategoriene inneholder personell med ulike gjøremål, det hadde derfor sikkert vært mulig å gjøre inndelingen litt annerledes. Likevel er endringene så tydelige at det er forsvarlig å trekke generelle slutninger av dataene.

Vi er på vei inn i et informasjonssamfunn, et samfunn der stadig flere arbeider med symbolutvikling og symbolformidling - ikke bare med naturbearbeidelse, vareproduksjon og varetilknyttet service. På bakgrunn av historiske erfaringer bør vi da stille spørsmålet om vi også vil stå overfor nye typer av mellom-menneskelige relasjoner, nye typer av makt og nye former for lagdeling.

For å forstå og forutse nye dannelsen av nye eliter og nye underprivilegerte sjikt, er det nødvendig å se hvilke ressurser som kan gi makt i et samfunn under gitte betingelser, i vårt tilfelle et informasjonssamfunn.

Den mest nærliggende ressurs å trekke fram i en slik analyse er kanskje kunnskap. De som har mye kunnskap, generelt eller på visse spesialområder, vil som oftest skåre høyere på et prestisjehierarki enn de som har mindre kunnskap. Kunnskap kan oppfattes som en type kapital. 9) Kunnskap kan også gi makt.

Kontroll over organisasjoner synes å være en annen viktig ressurs, i hvert fall i vår tid når vi befinner oss i overgangen til et kunnskapsdominert samfunn. I de senere år har mye makt og innflytelse vært bestemt av organisasjonstilknytning og av offentlig tillit, slett ikke bare av kapitaltilgang. 10) Det samme gjelder kontroll med informasjonsstrømmene.

Ulikheter med hensyn til posisjoner i organisasjoner, utdanning og mulighet til kontroll med informasjon kan dermed bli vel så viktige skiller som ulikheter i eierskap og kapitaltilgang. 11) Dette kan bli en viktig motsetning av annen orden.

Men det kan også være snakk om spenninger mellom f.eks. forskere og universitets-folk på ene siden og klassiske kapitalister og byråkrater på den annen; om man vil mellom gamle og nye eliter, en motsetning av første orden. Det er ikke gitt at ulike typer av motsetninger vil ta samme form.

I det typiske industrisamfunnet kunne en motsetning av annen orden gå mellom de som eide produksjonsmidlene og de som ikke eide produksjonsmidler: Dette ble etter hvert til det politiserte hovedskille. På tilsvarende vis kunne vi tenke oss et politisk hovedskille i informasjonssamfunnet mellom de som har viktig kunnskap og de som ikke har det. Tilsynelatende er dette en nokså grei antakelse, men ved nærmere ettertanke dukker det opp betydelige teoretiske problemer.

Eiendomsrett til produksjonsmidler er, eller var i hvert fall på Marx' tid, noe nokså konkret som hadde klar sammenheng med arbeid og produksjon. Kunnskap derimot, er noe usynlig og vanskelig definerbart. Kunnskapen legger man ikke fra seg når man først har tilegnet seg den. Kunnskapen er ikke alltid lett å dokumentere og dens forhold til produksjonen er høyst varierende. Kunnskapen får også betydning sammen med noe annet: Noen ganger kreves det eksamensbevis f.eks. ved ansettelse, andre ganger er det særlig viktig med selvsikkerhet, tålmodighet og pågåenhet -- hvis den kunnskapsrike f. eks. vil starte en bedrift på grunnlag av kunnskapen.

Vi kommer opp i problemer hvis vi går ut fra at folks sosiale plassering kan bestemmes entydig ut fra deres stilling i en produksjonsprosess. Det er ikke vanskelig å finne eksempler på individnivå der folk som f.eks. eier en liten bedrift og som har god inntekt, likevel ikke får den respekt eller de fordeler som følger med høyere utdannelse og elitens kultur. På den andre siden kan det tenkes f.eks. studenter som har kunnskap og relevant kultur, og som klarer seg nokså bra uten større inntekt, formue eller fast arbeid. Det virker rimelig å tilordne en del grupper til informa-sjonssamfunnets eliter også når disse ikke har imponerende inntekter eller formuer (ledere i en del interesseorganisasjoner, ledende forskere og kunstnere, politikere m.fl.).

Ulikheter i evne til rasjonelt forbruk

Mye kan tyde på at det har foregått en vektforskyvning innenfor den kapitalistiske struktur. Mens kapitalismens hovedproblem tidligere var å produsere, er hovedproblemet i dag snarere å få solgt varene i et marked som flommer over av tilbud. Dermed flyttes bestrebelsene fra produksjonen til salg og konsumpsjonspåvirkning. Kapitalens kulturpåvirkning går i retning av å endre folks mentalitet, fra puritanske til hedonistiske idealer, en endring som har mange utilsiktede konsekvenser, også for kapitalen. Det er dette Daniel Bell har kalt for kapitalismens kulturelle motsetning. 12)

Folk som har intellektuelle ressurser og evne til sjølstendighet, vil lettere enn andre kunne utvikle uavhengighet i forhold til f.eks. konformitets- og kjøpepress. Intellektuelt uavhengige mennesker vil også kunne komme til å markere en avstandstaken til dominerende verdier og normer.

Et nærliggende spørsmål i denne forbindelse er om folk i dag kan sies å bli undertrykt som forbrukere, og ikke bare som deltakere i produksjonen; og videre: om ikke graden av undertrykking er avhengig av hvor store kunnskaper man har og hvor selvstendig man er.

Påtvunget og frammanipulert forbruk fins utvilsomt, og mye tyder på at det øker: Man må ha ny dress eller kjole i den nye jobben, for også sjefer og arbeidskamerater er del av et forbrukersamfunn. Folk føler seg usikre uten et produkt som en deodorant, for også den sosiale usikkerhet har vært arena for kampen for forbruket. Alenemora tør kanskje ikke annet enn å kjøpe klær og utstyr som strengt tatt er unødvendig til barenehagebarnet, for reklamen og det alminnelige forbrukspress gir folk ideer om hva slags standard "man kan forlange". Den fete går kanskje i skytteltrafikk mellom gatekjøkkenets fristelser og slankeprofittørens kurer. Han/hun er under tvangsmessig press fra to hold, både fra konsumsamfunnets normer og fra forventningene om å leve opp til slanke skjønnhetsidealene. 13)

Kanskje vår forståelse av sosiale klasser og lag har vært for lite opptatt av den enkle sannhet at folks økonomi ikke bare er et resultat av hva de tjener, men også av hva de forbruker. Et høyt, irrasjonelt, og delvis påtvunget, forbruk vil føre til en dårlig økonomi.

I marxistisk tenkning er det utbytting når en del av de verdiene som arbeiderne skaper i arbeidet, tilfaller den økonomiske eliten. Men hva skal det kalles når mennesker med liten utdannelse og svak kulturell forankring føler seg presset eller lokket til et forbruk de slett ikke har råd til - for å hevde seg sosialt?

Varetilbudet i den såkalte seinkapitalismen bys fram som deler av trendy livsformsidentiteter. 14) Konformitet med en bestemt livsstil legitimeres gjerne som "frigjøring", og er typisk for alle sjikt i moderne samfunn. Tidligere uprivilegerte skal få rett til å "følge med i utviklingen" ved å tilpasse seg til moter og meninger som gis ut for å være "moderne".

I det typiske industrisamfunnet var skader og dødsfall på arbeidsplassen et vesentlig problem. Dette problemet eksisterer fortsatt, men samtidig er vi i ferd med å få et økende antall skader som med varierende grad av sikkerhet kan føres tilbake på en livsstil dyrket fram av reklamen, underholdningsbransjen og massemedia. Hvis eksempelvis en gruppe kvinner sloss mot slankemiddelreklame og bruken av syltynne fotomodeller for å hindre utbredelse av anoreksi, er dette kanskje like mye klassekamp som hvis de sloss for å bedre sine arbeidsforhold og få høyere lønn?

Vi skal ikke se bort fra at flertallet av ungdommen, som i vårt århundre har fått klart bedre økonomi og stemmerett -- og som i motsetning til tidligere framstår som meningsberettigete i massemedia -- i særlig grad blir

utsatt for forbrukersamfunnets konformitetspress. Ungdommen i dag er i mindre grad under press fra spiss-borgerlige autoriteter, og i større grad under press for å ta etter utenlandske filmhelter og popidoler. Det kan spørres om endringene i presset mot de unge er et eksempel på forandringer i et mønster for sosial undertrykkelse. I den grad dette spørsmålet skal analyseres, trengs en bevissthet om hva slags føringer som ligger i motsetninger av første og av annen orden.

Modellmakt og kommunikasjonsmakt

Nå er det ikke bare som enkeltindivider de brede folkemassene i et informasjonssamfunn kan være utsatt for undertrykking. Som grupper kan de oppleve at de ikke har sterke nok talsmenn og -kvinner til å analysere sine egne interesser, og til å nå fram med dem til et større publikum.

Informasjon blir en viktigere del av både det politiske beslutningsgrunnlag og av livsvilkårene for oss alle. I det samfunnet vi går inn i, vil det forventes at vi til stadighet skal ta stilling til forhold som vi ikke har direkte erfaring med, og som vi bare kjenner gjennom en medieframstilling. Som regel vil vi da vurdere sakene ved hjelp av de symbolsystemer som vi har fått kollektivt utdelt. De som får makt over oss under slike forhold, blir ikke nødvendigvis de som har formell lovgivende myndighet, eller de som har mest penger -- for så vidt heller ikke uten videre de som har mest kunnskap.

De som kan oppnå mest makt under slike forhold, blir de som kan få oss til å akseptere visse sosiale virkelighetsbilder som de riktige - kanskje også til å oppfatte alternative "bilder" som farlige. 15) Argumenter for å kunne hevde at visse grupper representere vitenskapen eller en annen udiskutabel autoritet, kan bli viktige i en kamp om legitimitet for bestemte fortolkninger. Kunnskap kan gi muligheter til å forme spilleregler som andre må forholde seg til. Den part som har en overlegen modellmakt, vil normalt ha et fortrinn til å forutse andres reaksjoner. 16) Deretter kan vedkommende tilpasse egne strategiske trekk til dette.

Modellmakt gir potensiell makt. Dette kunne favorisere visse typer universitets-utdannede mennesker. Men det vil opplagt være for enkelt å forutse en framtidig lagdelingsstruktur som bare utgår fra et hierarki med forskerne på toppen. I dagens samfunn legger det også opp til andre former for makt og innflytelse. Mye av mediapåvirkningen spiller på emosjonsladete symboler, ikke minst gjelder det mye påvirkning som gir seg ut for bare å være nøytral, morsom eller uskyldig - som livsidealene i nyhetsformidling, reklame og underholdning. I samfunn der mediakonsumpsjon tar flere timer av gjennomsnittsborgerens oppmerksomhet hver dag, vil ingen kunne hevde å være upåvirket. Også de som mener at de gjennomskuer både aviser, fjernsyn, reklame og underholdningsbransjens budskap, vil være avhengige av mediafolkens koder for å kunne kommunisere med kjente og ukjente.

Mange forskere har erfart at flere ideer om det forskningsbaserte informasjons-samfunn ikke stemmer med virkeligheten: Det er ikke slik at den beste forskning uten videre blir spredt i fagtidsskriftene, for derifra å bli overført i forenklet språk til populærvitenskapelige publikasjoner slik at journalister og lærere har et grunnlag til å formidle forskningsresultatene til folk flest, som i sin tur velger ledere ut fra sin nye innsikt.

Medier er ikke bare medierende kommunikasjonskanaler. De styres ut fra teknologi, økonomiske interesser og legitimerende ideologier. Konkurransedyktige medier er avhengige av å nå fram til mange mottakere. I dette ligger en interesse for å finne fellesnevner på tvers av sosiale og kulturelle grenser, og også en ideologisk føring. For mediefolk kan det bli nærliggende å legitimere dette ut fra en liberal samfunns-fortolkning, som ser samfunn som aggregater av frittstående frittstående individer på et marked. Dette vil i så fall være en form annen for ideologisk føring enn den klassiske binding til eiernes politiske ideologi.

Også den forskning som virker understøttende på en ideologi som er innarbeidet i mediene, eller som i det minste passer inn i etablerte kategorier, har lettere for å bli formidlet enn den som kommer på tverke. Det er derfor grunn til å operere med kommunikasjonsmakt som en egen type makt.

Det er mulig, men langt fra opplagt, at det blir talsmenn for mer og mindre totalitære ideologier som etter hver kan komme til å true en kritisk åpenhet i vår type samfunn. Her kan det også være grunn til å se opp for partikulære ideologier som legitimerer seg i den allmenne frigjøringsens navn. Moderne medier gir mange muligheter til spesielle struktureringer av ukjent stoff. 17) For eksempel kan de lade opp symboler på gode frigjørere og onde undertrykkere, og så framstille kompliserte konflikter slik at de passer inn i en spesiell symbol-virkelighet der det gode kjemper mot det onde.

Alle innarbeidet koder kan misbrukes. Som forskere bør vi kunne problematisere de vanlige oppfatninger av hva som er "progressivt" og hva som er "til fordel for svake grupper". Vi bør kunne spørre om ikke målforskyvning i partier og interesse-organisasjoner kan forekomme også hos oss : Hvor slutter sosialklientenes interesser og hvor begynner sosionomenes? Kan næringslivets ønske om billig arbeidskraft til tider blande seg med massemedias omsorg for innvandrere og flyktninger?

Hvis store grupper ikke makter å fungere i et spill om koder og symboler eller velge ledere og talsmenn som ikke kan eller ønsker å representere interessene deres i et samfunn hvor det er vanskelig å slippe til mellom "støyen" fra ulike media, kan også dette forstås som informasjonsbaserte sosiale forskjeller.

Mennesker som ikke har lært å tenke systematisk og abstrakt, vil ofte ha vanskelig for å gjennomskue mange av påvirkningene de bombarderes med. De har kanskje ikke språk til å fremme synspunktene sine i offentlig debatt. De mangler kanskje kultur for å "pakke inn" meningene sine i en form som aksepteres av eliten.

Tre sjølførsterkende livsformer

Vi skulle kanskje tro at et relativt likt tilbud av skolegang og mediainformasjon ville gi befolkningen nokså like muligheter som mottakere. Det er imidlertid ikke opplagt at de som utsettes for den samme stimuli også vil oppfatte det samme: Noen kan se på et TV-program som en spennende billedfortelling om skurker og helter i blodig kamp. Andre kan se det samme programmet som et uttrykk for en voldelig og moralsk forkastelig framstilling av sosiale konflikter. Atter andre kan se den samme framstillingen som uttrykk for en viss sjanger av dramatik, kanskje tilpasset en enkel polarisering med appell til mange folkegrupper som hver for seg har ulike kulturelle referanser.-- Det er langt fra opplagt at masseprodusert påvirkning vil oppheve rangeringen mellom seerne når reaksjonene kan være så forskjellige på det samme programmet. I tillegg kommer at ulike grupper ikke velger de samme programmer.

I den grad vi kan hevde at ulike holdninger til informasjon ikke bare er uttrykk for individuell variasjon, men inngår i kollektive livsformer, vil vi stå overfor et fenomen som burde kunne identifiseres sosiologisk. Dersom de varierende livsformer kan tilordnes ulik makt og prestisje, vil vi stå overfor et lagdelingsfenomen.

Noen livsformer kan være opplevelsesorienterte: Det å ha det moro og i omgang med andre ordlegge seg så det blir mye latter, oppfattes som viktig. Når folk med en slik livsform ser fjernsyn eller kjøper lesestoff, er det gjerne for å få underholdning. Musikk skal gi sterke rytmiske opplevelser, avisoverskrifter skal være sensasjonelle, debatter skal gi klare svar med tilknytning til personer som det er enkelt å være for eller mot. Oppmerksomheten rettes mot situasjoner og personer her og nå. Livsstil omkring disco og musikkvideoer kan ses som en ungdommelig utgave av denne livsformen. 18)

Som kontrast til den opplevelsesorientert livsform, kan vi sette opp idealiseringen av orden og ansvar. Det som hender i omgivelsene, og det som mottas i mediene, søkes ordnet i fortolkende mønstre. For noen kan det være snakk om å anvende én livsanskuelse på flest mulig fenomener, for andre kan det mer være snakk om å ordne forskjellige fenomener til forskjellige forklarings-rammer. Tilhengere av en slik livsform uttrykker ofte bekymring over et mediabilde preget av krig og krim, kjønn og komikk. 19) De ønsker å opplyse de politisk passive, og lære dem å ta "riktige" standpunkter til dagens nyheter.

Det er skrevet mye om kulturforskjeller mellom de opplevelsesorienterte og de ordnende idealer, mellom situasjonsstyrte og gyroskopstyrte mennesker, mellom swinging og straight. Det forhold at noen skriver om dette, og problematiserer de andres livsformer og fortolkninger, tyder på at det må finnes minst en tredje plattform for fortolkninger. Noen er ikke bare tilfreds med å kunne ordne begivenheter i kjente kategorier, men vil utvikle nye. 20) De kan operere med flere mulige modeller for fortolkninger og forholde seg prøvende til ulike muligheter. For disse kan det bli viktig å forsøke å finne mulige intellektuelle forklaringer. Det å forstå en sak, gjerne ut fra flere konkurrerende synsvinkler, prioriteres framfor å binde seg til en enkel moralsk skillende form for orden. Dette er folk som ikke er tilfreds med å ordne enhver konflikt i nyhetsbildet som kampen mellom "de gode" og "de onde" - eller mellom "de progressive" og "de reaksjonære".

Så lenge framstillingene av ulike livsformer i informasjonssamfunnet ikke kommer ut over et nivå for idealtyper, vil likevel deres betydning for framtidig lagdeling være begrenset. Det er når livsformene skaper identitet, virker sjølførsterkende og når de fører til forskjellige typer sosial makt, at de må tilordnes til lagdelingsmønstre.

Når det her antydes at vi kan stå overfor tre typer av livsformer og ikke bare et kontinuum fra mye til lite kunnskap, er det blant annet fordi hver av de nevnte livsformene lett virker egenforsterkende og andreforstøtende:

- Folk som søker sterke stimuli, både for opplevelse og meninger, vil gjerne se på mennesker med ordnende og prøvende prinsipper som blodfattige og tråkige moralister. Mange av de "opplevelsesorienterte" vil ha personlige vansker med å tilegne seg et mer intellektualiserende forhold til verden.

- De som har fått orden på sitt liv gjennom anvendbare forklaringer, og som på et slikt grunnlag kan fungere i nettverk ut over det nære og personlige, vil neppe ønske å oppgi dette privilegium. Disse kan dessuten reise moralske innvendinger både mot ureflektert impulsivitet og mot overintellektualisert relativisme. 21)

- De som har sett at sosiale forhold kan fortolkes på flere måter, og at ikke alle er like funksjonelle, de vil på sin side ofte ha motvilje mot å la seg bli fanget av tidsbestemte ideologier. Har en først spist av kunnskapens tre, er det vanskelig å finne helt tilbake til uskylden.

Hvis en slik tredeling av livsformer går sammen med ulike kilder for kunnskapstilegnelse, vil sjølførsterkingen bli enda tydeligere. Dersom den prøvende livsform går sammen med en orientering mot forskningsrelaterte miljøer og fagtidsskrifter, står vi overfor folk med en kvalitativt annen referanseramme enn de som fortrinnsvis søker sin informasjon fra aviser, dagsrevy og politiske organisasjoner. Disse vil på sin side bli forskjellige fra de som fortrinnsvis bruker mediene som kanaler for emosjonelle stimuli.

Kontroll av eliter

Når sosiologer burde være mer opptatt av dette, skyldes det ikke bare utsiktene til å få sjølførsterkende livsformer som vil marginalisere store grupper fra reell samfunnsinnflytelse. Også elitedannelsen er problematisk, fra et demokratisk synspunkt, fra et integrasjonssynspunkt, og fra et hederlighetssynspunkt. Det er ikke bare lord Acton som i sin tid mente at makt korrumpere og at total makt korrumpere totalt. All makt som ikke blir kontrollert av motmakt, har en tendens til å føre til misbruk. 22)

Kontroll av eliter er ikke bare et spørsmål om god vilje. Det er også et spørsmål om å forstå maktgrunnlaget i ulike tidsepoker. Det kunne virke rimelig nok at reformpolitikere på syttenhundretallet konsentrerte seg om å utvikle et sanksjonert lovverk for å begrense den makt som utgikk fra de arvelige privilegier på den tid. Men, om ikke før, så skulle de formelle lover vise seg å være utilstrekkelige til å rette opp sosiale misforhold og begrense den makt som utgikk fra den industrielle kapitalisme.

Det er heller ikke gitt at makt kan begrunnes og begrenses på samme måte i et informasjonssamfunn som i et industrisamfunn. Sosialpolitiske reformatorer kommer til kort hvis de bare har blikk for den makt som ligger i interessekonflikten mellom medlemmer av LO og av NHO, en klassisk motsetning av annen orden. Det er ikke sikkert elitene fra industrisamfunnet uten videre kan regne med samme autoritet som tidligere, eller at de kan gjenvinne sin makt med velkjente midler. Den påfallende mangel på allmenn autoritet blant næringslivslederne i seinere år -- sist demonstrert i EU-striden -- er i denne forbindelse interessant. Det samme er reaksjonene på de "fallskjermene" som en del representanter for industrisamfunnets eliter har innvilget seg, trolig ut fra en oppfatning om at høy inntekt ville gi høy anseelse.

Informasjonssamfunnet disponerer for en sosial premiering til dels etter nye kriterier. Vi kan fortsatt få klasseskiller, men nå mer basert på kunnskap og på makt til å påvirke. Det ville imidlertid være naivt å tro at en ny kunnskapselite bare var motivert av sannhetssøking og av det allmennes vel. Mediefolk har sine interesser, kulturarbeidere og intellektuelle kommentatorer sine. Også forskere kan fristes til bare å ville teste hypoteser som ikke virker alt for truende på egne oppfatninger. Samtidig kan folk fra akademiske profesjoner framstille seg som eksperter på de problemer folk måtte ha, uten å gjøre alt for mye ut av de begrensinger som følger

faglige forutsetninger Liksom arvelige privilegier og økonomiske ressurser har gitt muligheter til makt, kan også besittelse av kunnskap utnyttes til egen fordel.

Når spesielle virkelighetsperspektiver, legitimert som overlegne i forhold til fordommer, gis ut for å være de vitenskapelige forklaringer, kan dette føre til ensidige oppfatninger og kanskje til samfunnsmessig feiltilpasning. Kunnskaps-former må derfor holdes under oppsikt. Men dette lar seg ikke gjøre verken ved lovverk alene eller ved økonomiske bevilgninger til grupper som mangler talsmenn. Eliter som omgir seg med uholdbar kunnskap, eller kunnskap som gir seg ut for å ha en annen status enn den reelt har, kan bare holdes i sjakk av frittstående grupper som må være minst like gode eller helst bedre enn det som skal kontrolleres. Å møte pretendert kunnskap med skepsis er ikke mistro til forskningen, tvert om: Kunnskap som krever allmenn autoritet må kunne bestå dialogens prøve.

Dessverre ser vi foreløpig lite av kompetent journalistikk som kunne ha forholdt seg kritisk til mediautspill fra forskjellige fagmiljøer, når disse forsøker å få egne perspektiver definert som de mest vitenskapelige. 23). Med den mangel på vitenskapelig skoloring, som i dag preger de fleste i mediarykene, kan det bli forholdsvis lett for fagfolk med spesielle interesser å få solgt sine diagnoser som de vitenskapelige med krav på allmenn autoritet, slik at kritikere vil framstå som fordomsfulle folk. Vel kan det ofte trekkes fram eksempler som passer inn i slike utlegninger. Men eksempler kan aldri begrunne at virkeligheten bare lar seg beskrive på én måte, og at det skulle være den foreliggende. Det som karakteriseres som fordomsfulle meninger, er dessuten ofte uttrykk for folkelig begrunnelser som ikke er blitt tilslippt av eliter som kjenner spillets regler. Dette finnes det studier over. 24)

I den grad kunnskapskontroll ikke kan sikres gjennom yrkesmessig uavhengige kritikere, og en utnyttelse av motsetninger av annen orden, må vi basere oss på intern profesjonskontroll. Det er likevel ikke betryggende om all kontroll skulle være intern, dertil er den faglig lojalitet og gjensidig avhengighet gjerne for sterk - eller om vi vil, konkurransemotsetningene av tredje orden er ikke dyptgripende nok. I denne situasjon hadde det vært ønskelig om talsmenn for politiske organer kunne være litt mer oppmerksomme på den type spill som ofte forekommer både blant folk med modellmakt og blant folk med kommunikasjonsmakt. Avslutningsvis kan det spørres om overleverte og innarbeidete politisk ideologier er særlig egnede til å takle denne type utfordringen.

Inadekvate ideologier

For å kontrollere ambisjonene til folk som gjør krav på en overordnet status, er det nødvendig å ha ordnede ideologier som gjør et maktgrunnlag gjenkjennelig fra situasjon til situasjon. Den liberale ideologi ble opprinnelig utviklet for å kontrollere adelens dominans. Men som vi vet, kom den etter hvert til å legitimere andre former for makt. Noe liknende kan sies om den marxistiske ideologi for å avsløre maktforhold i kapitalismen, og dens senere legitimering av ensrettete partistyrer.

Også velferdspolitikernes ideologier har hatt utilsiktede konsekvenser, tross gode hensikter. En utilsiktet virkning av tiltak for å demokratisere toppsjiktet gjennom øke den sosial mobilitet, er at lavere sosiale klasser etter hvert blitt tappet for mange verdifulle menneskelige ressurser. Både den sosiale åpenhet og de økte muligheter for alle som vil "fram", har forsterket en del selektive prosesser som peker mot intelligentsiaen som en ny overklasse.25)

Det er neppe adekvat å forsøke å bekjempe en utvikling mot kunnskapsbaserte klasseskiller med tiltak for å gjøre mobilitet mer vanskelig. Derimot burde utfordringen lede til økt oppmerksomhet om kompensierende muligheter. Eliter kan bli talsmenn for ulike grupper og tradisjoner. Utviklingen av forskjellige forbindelser mellom intellektuelle og andre sjikt av befolkningen kunne tjene både kunnskapsproduksjonen og de brede lag. Gode utdanningsinstitusjoner og utbredt folkeopplysning kan begrense virkningen av fordummende kulturpåvirkning. Når talsmenn for arbeiderfamilier uttrykker ønsker om en disiplinert kunnskapsskole, bør dette ikke bare avfeies som autoritære og klassebestemte holdninger, men tas alvorlig som en folkelig forståelse av at alternativet kan føre til større kunnskapsbaserte klasseskiller.

Moderniteten setter grenser for hva som vil være en realistisk tilpasning; differensieringen og avhengigheten av kunnskap er ikke til å komme forbi. Men likevel er flere ulike tilpassningsformer mulige. Forskere burde i denne situasjon ikke bare registrere det som skjer, men ut fra sine beste teorier også utvikle modeller for hva som kunne skje.

Det er sosiologenes oppgave å påvise at maktgrunnlag kan variere, at vi kan finne lave og høye lagdelingspyramider, åpne og lukkede beslutningsprosesser, adekvate og inadekvate former for politisk problemløsning. Variasjonene i lagdelingsmønstre mellom forskjellige land er ganske store. 26) Ikke alle alternativer er like gode.

Et felt der det er særlig grunn til å etterlyse reviderte oppfatninger, er kulturpolitikken. Det har litt for lenge vært oppfattet som politisk nøytralt å betrakte kultur som et sett av fritidstilbud, som flest mulig bør ha tilgang til, men som ingen skal påtvinges. En implisitt følge av dette har vært en omdefinering av kultur til stimuli for varierende opplevelser. I toleransens navn har vi til og med hørt uttalelser om at alt som ikke leder til fyll, kan defineres som kultur.

En demokratisk kulturpolitikk som tilsynelatende ikke har noen mening om innholdet i en kultur, overlater for mye makt til kommersielle grupper, for eksempel til å bestemme over hva mediene skal fylles med og hva de ikke skal fylles med. Mediaindustriens idealisering av den evige ungdom er ikke bare uskyldig. Deler av ungdomsmassen er neppe klar over at de, ved å velge for mange av vare-, opplevels- og frigjørings-tilbudene som de stadig lokkes med, samtidig risikerer å velge bort sine muligheter til å komme i posisjoner der de kunne fått innflytelse. Faren for at vi får et lagdelingssystem basert på forskjeller mellom de som satser på innsikt og de som satser på underholdning, er betydelig.

Et eksempel på en inadekvat forståelse av maktforholdene i det nye informasjonssamfunnet, kan være de offentlige debatter på 1980- og 90-tallet om de elektroniske medietilbudene. I stedet for å se fjernsynsprofilene som viktige for folks referanser, indirekte også for de moralske og økonomiske tilstander i samfunnet, fikk vi i TV2-debatten en diskusjon konsentrert om plassering og finansiering. Omkostningene ble forstått som bygge- og driftsomkostninger, ikke som forskjellige følger av den ene eller andre kulturprofil i landet. Ønskene for innhold ble omtalt i varekategorier; programmene burde ikke være for skadelige, men ellers kunne de vurderes i klasse med tilbud og etterspørsel.

1990-tallets debatt om radioprogrammenes differensiering og om NRK2 har om mulig vært ennå mer innskrenket i sitt premissgrunnlag. Forut for debatten hadde våre sentrale politikere til overmål gjort NRK til en stiftelse, og dermed gitt fra seg mye av sin formelle rett til å øve folkevalgt kontroll med den viktigste enkeltstående påvirkningskanal til folket. Stiftelsens politikk har vært å hevde seg i markedsandeler av seere og lyttere. Den offentlige debatten har tatt utgangspunkt i samme type problemstillingene: Er det en rimelig ressursbruk å lage en egen kanal for ungdom? Vi har derimot ikke fått en debatt om det er funksjonelt for det norske demokrati å binde ungdommelig identitet til en bestemt underholdningskultur, avgrenset fra de voksnes verden.

Radioprogrammene er blitt differensiert etter et high brow-, middle brow- og low brow-prinsipp, til og med nummereres etter kvalitetsinnhold, i rekkefølgen 2, 1 og 3, uten at noen røde lamper later til å ha begynt å blinke innenfor politikernes og kommentatorenes synsfelt.

Når dette har kunnet skje -- og radio- og fjernsynspolitikken dekker bare en liten del av det totale kulturbilde-- så henger det sammen med innarbeidete tenkemåter om hva som er viktig og mindre viktig i en samfunnutvikling. I industrisamfunnets typiske periode kunne forskjellige former for økonomiske motsetninger oppfattes som så viktige at de ble altoverskyggende. Det ble utviklet ideologier som gikk ut på at økonomisk utjamning var kongeveien til rettferdighet og demokrati. Men hvis dette noen gang har vært riktig, så er det i alle fall ikke i dag. Mens den politiske oppmerksomhet er rettet mot kriterier på økonomisk likhet og ulikhet, går samfunnet mot nye former for differensiering, og kanskje seleksjon, etter kunnskap og livsstilskjennetegn.

Politikerne har åpenbart problemer med å forstå symbolproduksjonenes betydning for samfunnets struktur, og med å gripe maktproblematikken i et gryende informasjonssamfunn, og blir lett spilt ut over sidelinjen.

Noter

1. Jfr. Daniel Bel (1973/76): *The Coming of Post-Industrial Society*. N.Y. Basic Books og *The Cultural Contradictions of Capitalism*. N.Y. Basic Books. -- Pierre Bourdieu (1995): *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften* Oslo, Pax (Paris 1979)

2. Tematikken er diskutert i David Rose og Howard Newby(1988) red: *Social stratification and economic change*. London,Hutchinson. Jfr. også diskusjoner i Göran Ahrne m.fl (1987): *Klassamhällets förändring*. Lund, Arkiv; i John H. Goldthorpe (1980): *Social mobility and class structure in Modern Britain*.Oxford, Claredon og i Tore Lindbeck (1983): *Samfunnsendring og sosial mobilitet i Trøndelag*: Oslo, Univ.forlaget.

3 De viktigste bøkene av de to forfatterne er i denne forbindelse Erik Olin Wright (1985):*Classes*. London,Verso og John Roemer (1982): *A general Theory of Exploitation and Class* . Cambr. Mass.

4. Uttrykket "klassesamfunn på hell" henspeiler på T.Colbjørnsen, G. Birkelund, G.Hernes og K. Knudsen (1987): *Klassesamfunnet på hell..* Oslo, Universitetsforlaget.

5. Per Bakke bruker begrepet overgangssamfunn istedenfor servicesamfunn, det vil si et samfunn i overgangsfasen mellom et typisk industrisamfunn og et utpreget informasjonssamfunn. Jfr. P.B.(1995): *Fra varesamfunn til informasjonssamfunn* . ISO, Univ. i Oslo.

6. En utdyping av denne problematikken finnes i B. Bruce-Briggs m.f. (1979: *The New Class. America's Educated Elite Examined* , med bidrag av Robert L. Bartley, Daniel Bell, Peter L. Berger, B. Bruce-Briggs, Nathan Glazer, Andrew Hacker, Michael Harrington, Jeane J. Kirkpatrick, Everett Carl Ladd, Seymour Martin Lipset, Kevin P. Philips, Norman Podhoretz, Aaron Wildawski. Lonfon og N.Y. Mc Graw-Hill. Jfr. også Sigurd Skirbekk (1986): "Mediamakt og forskerfront" *Nytt Norsk Tidsskrift* 4/86:14-24.

7. Tallene er hentet fra Statistisk Årbok for angjeldende år.

8. Det er gjort nærmere rede for beregningsgrunnlaget i Per Bakke (1995): *Fra Varesamfunn til informasjonssamfunn* , del 1, ISO , Univ. i Oslo.

9. Det finnes en del litteratur om hvordan konsentrert kunnskapsoppsamling påvirker sosiale maktrelasjoner i et samfunn. Tre inntak til denne litteraturen er Alvin W. Gouldner (1979): *The Furure of the Intellectuals and the Rise of the New Class*. London; Pierre Bourdieu (1990): *Reproduction in education, society and culture*. London; Nico Stehr (1994): *Knowledge Societies*. London.

10. Teorier om 'management' ble utviklet av amerikanske økonomer i mellom-krigstida. Jfr. Adolf A. Berle og G. Means G.(1932): *The Modern Corporation and Private Property* N.Y. Harcourt Brace. Management-teorien fikk et nytt innhold i James Burnhams *The Managerial Revolution* Bloomington, fra 1941, opptrykt 1960.

11. Per Bakke diskuterer i del 2 og 3 av sin avhandling *Fra Varesamfunn til informasjonssamfunn* (ISO 1995) del 2 og 3 begrepene kunnskap og informasjon.

12. Den sentral bok er her naturligvis Daniel Bell (1976): *The Cultural Contradictions of Capitalism* N.Y. Basic Books

13. Unødvendig forbruk som markering av sosial tilhørighet og status er ikke av ny dato, selv om mange av skjønnhetsidealene er det. Klassikeren i denne genren er Thorstein B. Veblen (1899): *The Theory of the Leisure Class* . N.Y. Macmillan Company. No. utg.1976 Gyldendals Fakkeltbøker.

14. Læren om utbytting har en sentral plass i Karl Marx' hovedverk *Kapitalen* og er her tilordnet en økonomisk teori. Livsformidentitet var ikke et begrep Marx brukte. Likevel er det mulig å bruke logikken fra en mer generell kapitalismeteori for å forklare livsformenes systemavhengighet. Jfr. Frederic Jameson (1991): *Postmodernism, or the logic of late capitalism*. London, Verso

15. Uttrykket "bilder" henspiller her på kollektive forestillinger-- *imago* -- ikke på objektiverte konstruksjoner. En samfunnsvitenskapelig referanse for diskusjonen av betydningen av "forestilte fellesskap" er Benedict Anderson (1983): *Imagined Societies*. London, Verso. Sårbarheten av slike "bilder", og medienes mulighet til å manipulere dem, er diskutert flere steder, bl.a. av James Fallows(1996): *Breaking the News: How the Media Undermine American Democracy* N.Y. Pantheon Books og også av Loren Baritz (1985): *Backfire. How American Culture led us into Vietnam and made us fight the way we did*. Morrow, NY .

- 16 Referansen for "modellmakt" er Stein Bråten(1981): *Modeller av mennesker og samfunn*, Oslo, Universitetsforlaget.
17. Mediene spiller en rolle både for publikums egenforståelse og for forståelsen av forhold som folk bare kjenner gjennom medieframstillingen. Mediene kan til og med være aktive for utviklingen av en type sosial identitet som forskningen har karakterisert som "arkaisk etnisitet", det vil si tilbakefall til førmoderne og førmediære identitetsformer.--Jfr. Fredrik Barth (1994): *Manifestasjon og prosess*. Oslo, Universitetsforlaget, s. 188f.
18. Det finnes mye litteratur som kunne illustrere sammenhengen mellom "pop-underholdning" og sjølførsterkende livsformer. En relativt tidlig sosiologisk -historisk framstilling av disse forholdene i England finnes i Bernice Martin (1974): *A Sociology of Contemporary Cultural Change*. London.
19. Neil Postman(1987):*Vi morer oss til døde* Oslo, Gyldendal (N.Y.1985). Michael Medved (1992): *Hollywood vs. America. Popular Culture and the War on Traditional Values*. N.Y. Harper, N.Y. Dieter Stolte (1992): *Fernsehen am Wendepunkt. Meinungsforum oder Supermarkt?* München, Bertelsmann.
20. Jfr. David Riesman et al.(1950): *The Lonely Crowd*. Yale; Roderick Seidenberg (1957): *Posthistoric Man* Boston, Beacon Press; Joachim Bodamer(1962): *Der Mann von heute. Sein Gestalt und psychologie* Freiburg, Alber; Herbert Marcuse (1968): *One-Dimensional Man*. N.Y. Beacon Press. Abner Cohen (1974): *Two-dimensional Man*, UCLA; Daniel Bell (1977): *The Cultural Contradictions of Capitalism*, London; Poul Behrendt (1984): *Bissen og Dullen*. København, Gyldendal; Theodoe Roszak (1988): *Der Verlust des Denkens*. München, Knauer.
21. En velformulert begrunnelse for en slik posisjon finnes i Christopher Lash (1996): *Elitenes opprør og forræderiet mot demokratiet*.Oslo, Pax.
22. Historikeren Rudoph J. Rummel har i verket *Death by Government* (Transaction Publications, N.J. 1994 og 1995) gjennomgått resultatene til forskere som har arbeidet med folkemord i vårt århundre. På grunnlag av hans studie er det rimelig å slutte at det ikke er spesielle ideologier som fører til folkemord, men derimot makt som ikke er kontrollert av en motmakt. Dette er en studie som også har betydning for vurdering av maktmuligheten i et informasjonssamfunn.
23. Mens så vidt vites alle landets dagsaviser har ansatt journalister med spesialkompetanse for sportsreportasjer, er det ingen som har spesialistmiljøer til å ta seg av universitetsforskning.
24. I offentlig debatt kan det finnes mange eksempler på bestemte standpunkter som uten videre stemples som fordomsfulle av liberale fortolkere. Eksempelvis kan det gjelde uttrykk for motstand mot skolesentralisering, mot moralsk liberalisering og mot offisiell innvandrings-politikk. Dersom den framførte argumentasjon bare analyseres intellektuelt, kan det ofte også gis en del grunner for slike karakteristikk. Hvis derimot argumentene ses som uskolert forsvar om noe som er funksjonelt viktig for folk, kan konklusjonen bli en annen. Ved å spørre etter hvilke beskyttende funksjoner de ulike utsagnene kan ha, og ved å finne andre begrunnelser for hovedsynsmåtene og forelegge disse for folk, har det vært mulig å påvise at fordomsfulle utsagn langt på vei er dårlig valgte begrunnelser for holdninger som kunne være rimelige nok: f.eks. ønsker om å bevare familie, lokalsamfunn og nasjon i kjent og oversiktlig form. - Jfr. Sigurd Skirbekk: *Folkelige fordommer og forskningsbaserte funksjons-forklaringer*. ISO-Rapport nr. 3 1990 og nr. 18 1992.
25. Hvis vi skal tro Herrnstein og Murray har dette allerede skjedd i et land som USA. Forfatterne mener å kunne føre statistiske sannsynlighetsbevis for at vi i det høymobile amerikanske samfunn har fått en reell sosial seleksjon etter "intelligens". Jfr. Richard J. Herrnstein og Charles Murray(1994): *The Bell Curve. Intelligence and Class Structure in American Life*. Part I: "The Emergence of a Cognitive Elite". London og N.Y. -- Disse utfordringene kan være reelle nok også for vårt land, sjøl om de fleste her trolig ville foretrekke å operere med begreper som kunnskapsbaserte klasseskiller framfor å omtale skillet ut fra et flertydig og noe belastet intelligensbegrep.
26. Et eksempel på en sammenliknende studie av ulike svar på modernitet er Sidney Veiba. Steven Kelman m.fl. (1987): *Elites and the idea of equality: A Comparison of Japan, Sweden and the United States*: Harvard Univ. Press. Jfr. også Geert Hofstede (1980): *Culture's Consequences. International Differences in Work-Related*

Values. Sage, NY.

English summary

The information society as a sociological challenge

(Journal of Sociology, Oslo, 1/1997)

By Sigurd Skirbekk and Per Bakke

Contemporary society is characterized by a transition from a typical industrial society to an information society. This change has more implications than a mere change in occupation structure and level of knowledge. The patterns for class and stratification are also changing, a challenge that is not properly comprehended by the ideologies of the industrial age. Sociologists should see this as a challenge and develop theoretical tools and models to deal more adequately with an emerging structure for new forms of stratification and power.

In the presented article social antagonisms, or clashes of interest expected to be found in an information society, are analysed according to three levels. Antagonisms of the first order, generating certain types of conflicts, are to be found between types of societies, between agricultural, industrial and information societies. Antagonism of the second order, generating other types of conflict, are to be found between different strata and occupation groups within each type of society. In the information society this could be between researchers, the media professions and a receiving public. Antagonisms of the third order, generating conflicts of competition, are to be found between different groups and individual with the same occupational background, offering more or less the same kind of products and services.

Even if classical class differences are declining in societies of our type, new social differences, and new forms of selection, are emerging. Three types of reinforcing lifestyles, each with different approaches to available information, are described. Finally, it is stated that if politicians are not able to handle the new types of differentiation, primarily through an active policy of culture and media, social development will fall out of their control.